

souborem rozporů. Autory celé čtvrté kapitoly jsou P. Suchstand, A. Neubert, W. Neumann, U. Ricken, R. Růžička a W. U. Wurzel s třemi dalšími spolupracovníky.

Poslední (pátou) kapitolu s nadpisem „Dějiny společnosti a dějiny jazyka“ napsali G. Feudal a J. Schildt s dvěma spolupracovníci. V první její podkapitole se obecně charakterizuje závislost jazykového vývoje na vývoji společnosti, v druhé se zkoumá otázka vztahu mezi jazykem a národem (od přechodu feudalismu v kapitalismus až k vytváření socialistických národů). Poslední podkapitolu autoři nadepsali „Jazyk, třída a stát“. Pojednává se v ní o podpoře a potlačování jazyků, o používání jazyka z hlediska třídního zájmu, o jazykové manipulaci v antagonistické třídní společnosti a o jazykové kultuře ve společnosti socialistické. K nejzajímavějším pasážím patří úvahy (s příslušnými doklady) o sémantické diferenciaci mezi němčinou používanou v NSR a mezi jazykem, jímž se mluví a píše v NDR.

Závěrečnou poznámku věnoval W. Neumann, vedoucí celého redakčního grémia, úvahám o předmětu, základních pozicích a metodologických principech marxisticko-leninské teorie jazyka.

* * *

Recenzovaná práce si zaslouží pozornosti československých lingvistů, a to hlavně proto, že naznačuje správnou cestu k marxisticko-leninskému promyšlení teoretických problémů jazykovědy.

Stanislav Žaža

Rudolf Růžička: Historie und Historizität der Junggrammatiker. Sitzungsberichte der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig, Philologisch-historische Klasse, Band 119, Heft 3. Akademie-Verlag, Berlin 1977, 24 str.

Je až k nevíře, konik historických faktů a hodnotících soudů se vešlo asi na dvacet stránek autorovy „zprávy“. To je také důvod, proč o ní píšeme samostatnou recenzi.

Mladogramatici představovali v poslední čtvrtině minulého století názorově dost rozrůzněnou skupinku „asi půl tuctu“ mladých lipských lingvistů, kteří pěstovali hlavně indoevropskou, historickou a srovnávací jazykovědu, a to v duchu pozitivistickém. V souladu s tím usilovali o hromadění velkého množství faktických poznatků a snažili se objevovat zákony (pravidla) jazykových jevů, hlavně hláskových změn; většinou měli za to, že jazykovědný zákon nepřipouští výjimky. (Druhou stránkou této rigoróznosti i pojetí zákona je názor, že „výjimky“ jsou jen projevy dosud neobjevených zákonů.) Na rozdíl od svých předchůdců kladli důraz na zkoumání zvukové stránky jazyka, přičemž podle autora dokonce anticipovali některé fonologické poznatky. Jestliže se ještě v první polovině minulého století historičnost chápala v podstatě jako synonymum empiričnosti, pro mladogramatiku už shromažďování empirických poznatků bylo samozřejmým úkolem a jejich chápání dějinnosti jazykových faktů se již velmi přiblížilo našemu pojetí. Přitom je čtenáři autorových úvah jasné, že současná jazykověda hlásící se k marxismu-leninismu, třebaže může v lectěms navázat i na mladogramatiku, nemůže se nedistancovat od jejich pozitivistické tradice; naše jazykověda má vlastní pojetí dějin jazykových jevů, svou koncepci historičnosti.

V dějinách lingvistiky vystřídal mladogramatickou jazykovědu hlavně lingvistický strukturalismus. I když to autor nikde nenapsal *verbis expressis*, lze z jeho úvah vyvodit závěr, že na cestě vpřed k moderní lingvistice může být užitečný zájem o tu jazykovědnou tradici, která má své počátky v Lipsku, tj. v městě autorova působení. To je zjevně hlavní důvod, proč pro svou přednášku (zprávu) na veřejném zasedání filologicko-historické třídy Saské akademie věd, které se konalo 2. dubna 1976, zvolil toto své téma.

Velkou část své přednášky věnoval autor prehistorii a bezprostřední předhistorii mladogramatické jazykovědy, pro jejíž označení neváhá použít termínu Thomase Kuhna: píše o ní jako o mladogramatickém jazykovědném *paradigmatu*. Zajímavé jsou první odstavce autorovy přednášky, v nichž ukazuje, že název „Junggrammatiker“ vznikl tak, že jejich současníci je začali spíše žertem nazývat „mladými gramatiky“, „mladogramatiky“, což K. Brugmann rovněž jen jako „označení v uvozovkách“ převzal. Casem se však stalo běžným.

Autor začíná 17. stoletím. Andreas Jäger ve své wittenberské přednášce konstatoval roku 1680 existenci „nejstaršího evropského, skytského a gótského jazyka“, čili „indoevropštiny“, kteréhožto termínu pochopitelně ještě neužíval, protože jej ještě nepovažoval také za prajazyk sanskrty a jiných indických jazyků. Připomíná, že jezuita Père Coeurdoux to byl, kdo napsal — asi v roce 1768 — první studii z oblasti srovnávací jazykovědy, v níž mimo jiné upozorňuje na příbuznost latinského *sum* a sanskrtského *ásmi*. Protože však tuto studii nikdo po dobu asi čtyřiceti let nevytiskl, prakticky zapadla. Afinitu sanskrty na jedné straně a evropských jazyků, speciálně latiny a starořečtiny, na straně druhé učinil všeobecně známou William Jones asi sto let po Jägerově přednášce. Autor dále vyzvedává metodologické jazykovědné zásluhy Fr. Bacona a G. W. Leibnize, kteří ve své disertaci „De originibus gentium“ vytyčili pracovní program historické srovnávací lingvistiky: začít srovnávat živé jazyky, soustředit se však na srovnávání jejich historických podob, a to stále starších a starších, a nakonec postoupit až k jazykům nejstarším. Všechny tyto metodologické pokyny shrnul v roce 1833 A. Fr. Pott v doporučení používat pečlivého pozorování a nalézat genealogie a zákony jazykových jevů. Zajímavé jsou také autorovy poznámky o tom, jak shromažďování slovníkového materiálu při zvládání uralských a sibiřských jazyků překročilo v 18. století rámec indoevropštiny směrem k ugrofinským jazykům (J. E. Fischer aj.; jisté práce na tomto úseku lingvistiky začala, ale nedokončila carevna Kateřina).

V souvislosti s historií pojmu „historičnost“ se autor zmiňuje o Jacobu Grimmovi. Ukazuje, že jeho pojetí „historie“ jako „empirie“ má své kořeny v Aristotelovi a je vystopovatelné u Kanta, který se přidržel v této věci G. F. Meiera. Přidržovali se ho ještě také A. Fr. Pott, W. Humboldt a — dokonce v druhé polovině minulého století — J. H. Meierotto. Teprve v roce 1884 je označil novokantovec W. Windelband za zastaralé. Dále autor připomíná hlavní ideje Beauzého a Douchetova hesla „Gramatika“ z Encyklopedie a konstatuje, že 19. století se v jazykovědě vyznačuje povědomím, myšlenkou, že především je třeba zkoumat a srovnávat závažná fakta z historického vývoje jazyků. Právě proti tomuto povědomí vystoupil už v osmdesátých letech minulého století F. de Saussure.

Dále se autor vrací k začátkům jazykovědné komparistiky, totiž do doby po vystoupení výše zmíněného jezuita. V jednom svém díle (z roku 1808) Fr. von Schlegel poprvé užil výrazu „srovnávací mluvnice“. Autor se soustředil především na zásluhy Fr. Boppa a Aug. Schleichera. Dovídáme se, jaký význam v dějinách jazykovědy měla šťastná náhoda, že lingvista W. Humboldt jako pruský ministr kultury mohl založit prvou katedru srovnávací jazykovědy na světě a povolal na ni svého bývalého učitele sanskrty Fr. Boppa. Autor dále komentuje hlavní Boppovy ideje vedoucí k rekonstrukci jazykových protoforem. U Schleichera toto rekonstrukční úsilí vyústilo v roce 1868 v rekonstrukci celé bajky v indoevropštině. Dále autor uvádí, že s nesouhlasnou reakcí proti romantizujícímu názoru, že každý další vývoj od prajazyka k dnešním jazykům byl vždy úpadkem, přišel v roce 1868 Rudolf Westphal.

Za rozhodující obrat k mladogramatickému paradigmatu označuje autor tuto ideu: vzdát se rekonstrukce protojazyka jako modelu sémantických hypotéz nebo fragmentů teorie v rámci morfologie a začít ji považovat za model teorie, která se soustřeďuje na zákony hláskového vývoje. Nejsenzačnější z nich byly objeveny v šedesátých a sedmdesátých letech minulého století.

* * *

Není kritikou, spíše jen doplňkem, když konstatujeme, že v přednášce tak krátké a poměrně obšírné se obírající vznikem a vývojem indoeuropeistiky a srovnávací jazykovědy zůstala téměř úplně stranou otázka pokroku v jazyce. S mladogramatickou koncepcí historičnosti bývá spojován názor o neutralnosti a neúčelnosti jazykových změn z hlediska pokroku; autorova poznámka o Westphalovi — viz výše — si zasloužila zmínku o tom, že se mladogramatici jeho ideje vehementně chopili.

Bylo by také užitečné, kdyby náš autor mohl seznámit s názory většího počtu mladogramatiků. K. Brugmann a H. Osthoff (Morphologische Untersuchungen, B. I—V) byli jistě typickými mladogramatiky. Autor píše o mnohých jejich kritikách, avšak o dalších mladogramaticích se téměř nezmiňuje. (Na str. 4—5 je věta o tom, že Zarnckův „humor“ přiřadí R. Kögela v posudku disertace k mladogramatikům. Pravem? Na str. 15 se píše o slavistovi Aug. Leskienovi jen jako o stoupenci bezvýjimečnosti jazykových zákonů. Prokazuje se tím jeho příslušnost k mladogramatikům?)

* * *

Přes tyto naše připomínky a otázky, které ostatně musí nutně každá přednáška vyvolat, či právě jako podnět k podobným otázkám se tento tenký sešit řadí k materiálově bohatým zdrojům informací o mladogramaticích a obsahuje nejkvalitnější zhodnocení tohoto jazykovědného směru.

Stanislav Žaža

Л. Р. Зиндер, Ю. С. Маслов: Л. В. Щерба — лингвист-теоретик и педагог. Ленинград издательство „Наука“, 1982, 102 стр.

В 1980 году научная общественность СССР широко отмечала столетие со дня рождения выдающегося ученого-языковеда акад. Льва Владимировича Щербы. Появился ряд новых статей в журналах, в Ленинграде была проведена юбилейная научная конференция, организованная Отделением литературы и языка АН СССР, Институтом языкознания и Ленинградским университетом, доклады которой были опубликованы в книге „Теория языка, методы его исследования и преподавания“ (Л., „Наука“, 1981).

К юбилею ученого была задумана и написана рецензируемая монография, авторы которой — известные советские лингвисты профессора Л. Р. Зиндер и Ю. С. Маслов — являются ближайшими учениками и последователями Л. В. Щербы. Особая ценность настоящей книги состоит в том, что в ней впервые в целостном виде дан очерк главных тем, направлений, проблем и методов исследования языка, которые разрабатывал Щерба в своем научном творчестве; авторы показали эволюцию его научных воззрений, их оригинальность, глубину и живую связь с современной наукой о языке, а тем самым определили место творческого наследия Щербы в истории и теории языкознания, раскрыли метод его научного мышления, диалектико-материалистический в своей основе, подчеркнули связь его научных интересов с теорией и практикой преподавания языков.

На страницах небольшой по объему книги авторы знакомят читателя с многогранной научно-исследовательской деятельностью большого ученого и замечательного педагога, в котором, по словам самого Щербы, „сочетался теоретик-лингвист с методом-практиком“.

Книга состоит из 7 глав, в каждой из которых в предельно сжатой форме авторы излагают жизненный путь академика Л. В. Щербы в связи с его творческой деятельностью — 1-ая глава; общелингвистические взгляды — 2-ая глава; обращают внимание читателя на проблемы грамматической теории ученого, рассматривая их либо с позиций важности для сегодняшнего момента в развитии науки, либо затрагивая их, как вопрос, менее освещенный в литературе, — 4-ая глава. В остальных разделах авторы монографии касаются научной и практической деятельности акад. Л. В. Щербы в области лексикологии и лексикографии, лингвистического анализа поэтических произведений и кончают книгу описанием педагогических и методических идей ученого. Большой интерес вызывает приложение к книге, в котором приводится хронологический список важнейших трудов Л. В. Щербы и богатый перечень литературы о Щербе, в том числе и чехословацких лингвистов.

В главах „Общелингвистические взгляды“ (стр. 11—36) и „Грамматическая теория“ (стр. 61—77) рассмотрены основные черты и особенности общелингвистической концепции Л. В. Щербы. Это его психологизм, воспринятый от учителя И. А. Бодуэна де Куртэна, его постоянная ориентация на живой язык как орудие речемышления человека, это оригинально разработанная им концепция языка и речи — одна из центральных проблем общей лингвистики. В статье 1931 года „О трюмке аспекте языковых явлений и об эксперименте в языкознании“ Щерба в отличие от Ф. де Соссюра диалектически рассматривает соотношение таких категорий, как „языковая система“ — „речевая деятельность“ — „языковой материал“. По его мысли, речевая деятельность охватывает процессы говорения и понимания, в которых социальное и индивидуальное реализуются одновременно в сознании и речи говорящих. А языковой материал есть продукт речевой деятельности, который воплощается в текстах. Сейчас, в связи с развитием такой комплексной дисциплины, как лингвистика текста, эти идеи Л. В. Щербы особенно актуальны.